

УДК: 316.422

Бойко І.І.

*Національний університет біоресурсів і природокористування України***СОЦІАЛЬНА МОДЕРНІЗАЦІЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ**

Аналізуються теоретико-методологічні засади модернізації як атрибутивної якості суспільства. Соціальна модернізація тлумачиться як закономірний перехід суспільства від однієї якості до іншої, відмова від старих форм життєдіяльності і пошук нових. Розглядаються сутнісні відмінності органічної і неорганічної модернізації, її особливості в посткомуністичних країнах. Модернізація з'ясовується крізь призму її цільових функцій, рівнів, стадій з урахуванням національних соціальних інститутів і ментальності. Модернізація пов'язується з соціалізацією і самозапереченням капіталізму. Сучасна модернізація здійснюється на демократичних цінностях, в умовах інноваційної економіки, її де матеріалізації. Наголошується на особливостях модернізації українського суспільства, її реформаторському вимірі.

Ключові слова: капіталізм, метаекономіка, модернізація, соціалізм, соціальні зміни, суспільство, трансформація, функції модернізації, цивілізація

Бойко І.І. Социальная модернизация: теоретико-методологические основания. *Анализируются теоретико-методологические основания модернизации как атрибутивного качества общества. Социальная модернизация истолковывается как закономерный переход общества от одного качества к другому, отказ от старых форм жизнедеятельности и поиск новых. Рассматриваются сущностные отличия органической и неорганической модернизации, ее особенности в посткоммунистических странах. Модернизация выясняется сквозь призму ее целевых функций, уровней, стадий с учетом национальных социальных институтов и ментальности. Модернизация увязывается с социализацией и самоотрицанием капитализма. Современная модернизация осуществляется на демократических ценностях, в условиях инновационной экономики, ее дематериализации. Отмечаются особенности модернизации украинского общества, ее реформаторское измерение.*

Ключевые слова: капитализм, метаэкономика, модернизация, социализм, социальные изменения, общество, трансформация, функции модернизации, цивилизация

Boiko I. Social modernization: theoretical and methodological fundamentals. *Theoretical and methodological fundamentals as attributive property of society are analysed in the article. The author interprets the terms "social modernization" as a logical transit of society from one property to another one, refusal from old forms of life activity and search for new ones. The differences between organic and non-organic modernizations and their peculiarities in post-communist countries are considered in the article. Modernizations is proved though viewpoint of its target functions, levels and periods taking into account national social institutes and mentality. Modernization is connected to socialization and abnegation of capitalism. Modern socialization is exercised on democracy values in the context of innovative*

economics, its de-materialization. The author highlights features of modernization of Ukrainian society, its reformatory dimension.

Key words: *capitalism, target economy, meta-economics, modernization, socialism, social changes, society, transformation, function of modernization, civilization*

Постановка проблеми та актуальність. Сучасне суспільство відзначається глибокими змінами. Відтак суспільствознавчі студії останнього часу були означені вивченням соціальних перетворень в контексті модернізаційної парадигми. Такий евристичний підхід особливо загострюється стосовно дослідження змісту соціальної модернізації в зіставленні з глобально-цивілізаційними трендами вияву соціальних змін.

З огляду на це здійснюються наукові пошуки внутрішніх джерел, тенденцій операціоналізації модернізаційних процесів.

Проте попри достатньо широку наявність наукових розвідок з проблем модернізації актуальним лишається подальше теоретико-методологічне осмислення модернізації як важливого атрибутивного соціального феномена.

Аналіз публікацій. Грунтовним розвідкам різних аспектів соціальної модернізації присвячена множина праць таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як У.Бек, Д.Белл, О.Білорус, І. Валлерстайн, А. Гальчинський, П. Друкер, М. Кастельс, В. Онищенко, В. Россоха, О. Тоффлер та ін. Так, достатньо великою евристичною силою відрізняються теорія системної трансформації капіталізму Д. Белла, П. Друкера, І. Валлерстайна, ідея всеосяжної зміни цивілізації О.Тоффлера, ідея дематеріалізації економічного простору А. Гальчинського. Ці поширені випадки інтерпретації несуть певні узагальнення стосовно соціальної модернізації як якісної своєрідності суспільства, занурюються в контекст методології репрезентації модернізації як соціального феномена.

Не претендуючи на цілковитість аналізу, саме подальша, більш теоретично багатоскладова характеристика й методологічно послідовне осмислення соціальної модернізації, її виявів у перетворенні сучасного суспільства й складає мету статті.

Виклад основного матеріалу. Модернізація (від фр. *modernization* – оновлення) – оновлення, перебудова, котрі відбуваються на основі комплексних реформ упродовж певного часу і передбачають глибинні зміни соціальних інститутів, способу життя, вдосконалення всіх сфер суспільного життя. Це означає оновлення суспільства, яке робить його таким, що відповідає сучасним вимогам, відмову від старих форм життєдіяльності і пошук нових. Модернізація означає перехід від однієї якості суспільства до іншої, спробу кожного суспільства пристосуватися до сучасних реалій.

Модернізація є однією з необхідних умов формування нового світового порядку. Її основу складає визнання необхідності постійних змін, ускладнення економічної, соціальної, політичної систем та їхніх функцій у відповідності з потребами раціонального та ефективного функціонування суспільства як основної закономірності соціального розвитку.

Певні особливості мала модернізація посткомуністичних країн. У країнах колишнього СРСР функціонував упродовж не менш як половини століття радянський тип соціальної системи. Це істотно відрізняє країни колишнього СРСР від решти країн колишнього радянського табору, де тоталітарний режим утвердився на порівняно

невеликий час, які вони мали перебороти. Натомість пострадянські країни опинились у стані системної трансформації всіх головних суспільних інститутів, національного державотворення, культурних форм та ідеологем тощо. Вона відбувалася за якісно відмінними моделями.

Органічна модернізація є закономірним моментом власного розвитку країни та підготовлена всім ходом попередньої її історії. Модернізація відбувається природним шляхом, внаслідок змін в укладі життя, традиціях, світогляді та орієнтаціях суспільства. Цей тип модернізації притаманний країнам Західної Європи, Північної Америки, в яких суспільний розвиток відбувається на основі безперервного та революційного реформаторського процесу. Західна соціально-філософська наука вважає, що модернізація в країнах Заходу своїми витокami сягає епохи Відродження й триває нині. «...Європа створювалася шляхом трансформації, тобто в перебігу, імпорту, перекладу. Вона створювалася у мріях про те, що могли дати ці обміни, імпорти, переклади, у бажанні та у спробах реалізувати їх, які часто супроводжувалися зіткненням чи насильством. Європа є продуктом мрії, яка ніколи не була мрією про самоідентичність чи про замкненість на самій собі: ця мрія була мрією про самодиференціацію, відновлюваною на кожному етапі Європи критикою кожного з цих двох поєднань» [6, с.92].

Неорганічна модернізація є відповіддю на зовнішній виклик з боку більш розвинених країн. Це – шлях наздоганяльного розвитку, спроби правлячої верхівки перебороти відсталість та уникнути залежності від більш розвинених іноземних держав.

Неорганічна модернізація здійснюється шляхом закупівлі зарубіжного обладнання, патентів, запозичення чужих технологій, запрошення іноземних спеціалістів, навчання своїх працівників за межами країни, залучення іноземних інвестицій та ін.

Успіх модернізації залежить від ступеня органічності її перебігу співвідносно з реально існуючими національними інститутами та ментально-психологічними орієнтаціями населення.

Процес модернізації поділяють на стадії:

- усвідомлення мети;
- консолідація зорієнтованої на мету еліти;
- період трансформації;
- інтеграція суспільства на новій основі.

Процес модернізації припускає певні варіанти перебігу оновлювальних заходів в залежності від умов їх протікання, традицій і національних цінностей. Проте існуючий світовий досвід дозволяє все ж таки вести мову про певні стандарти в організації економіки, політики, соціальних відносин. Це насамперед товарно-грошовий регулятор виробництва, збільшення витрат на освіту, зростання ролі науки в раціоналізації економічних відносин, сприяння якомога більшій соціальній мобільності населення, плюралістична організація влади, зростання політичних комунікацій та ін.

Водночас наявність універсальних норм не означає наявності якоїсь однієї обов'язкової програми розвитку для всіх країн. Мова йде про те, що ці універсальні норми – це комплекс цілей, спираючись на які, країни, в яких відбуваються процеси

модернізації, будуть спроможні проводити інституціоналізацію, відповідну потребам часу, враховуючи особливості суспільства, його національні характеристики.

Слід враховувати, що поряд із загальномодернізаційними цінностями існують і загальномодернізаційні чинники дестабілізації. До цих чинників належать:

- інертність національної самоідентифікації соціуму;
- зміни стандартів споживання, а у зв'язку з цим зростання соціальних очікувань;
- відхід від старих схем суспільного творення при відсутності нових;
- зростання коефіцієнту протестності громадської думки.

У другій половині ХХ ст. ідеологи капіталістичного ладу, спираючись на визнання концепції технологічного детермінізму, стверджують, що капіталізм розвинених країн довів свої життєздатність та спроможність ліквідації протиріч, котрі повинні були, за марксистською теорією, викликати революційний вибух. Так, Такер стверджує, що комуністична революція є революцією слабозвиненості у двох смислах: а) вона зазвичай відбувалась в обстановці слабозвиненості; б) після завоювання влади комуністичним рухом вона стає довготривалим засобом переборювання відсталості, тобто революцією модернізації. Тому соціалістична революція є засобом здійснення історичної роботи, яка на Заході виконав капіталізм. У підсумку це означає не перехід до соціалізму, а мобілізацію ресурсів для ліквідації економічної відсталості. Марксизм визнається в тій частині, коли характеризує роль капіталізму в модернізації суспільства.

Світова практика підтвердила правильність подібних висновків. Як, втім, і правильність теорії конвергенції двох світових систем. Ще в середині ХХ ст. західні дослідники адекватно визначали, що з плином часу дві системи зіллються в одне постіндустріальне суспільство: західне ринкове суспільство візьме на озброєння такі цінності східної системи (соціалізму), як плановість, соціальний захист, соціальна рівність, а соціалістична система покращить свої успіхи такими західними цінностями, як ринок, конкуренція, приватна ініціатива, економічний та політичний плюралізм тощо. Науково-технологічні процеси об'єктивно зумовили взаємопроникнення двох систем, світових цінностей, довели аналогічність розвитку капіталістичних і соціалістичних країн.

Сучасна модернізація витікає з процесів трансформації капіталізму. Теорії системної трансформації капіталізму, що були сформовані соціально-інституційною школою і набули поширення у другій половині ХХ ст., охоплюють собою низку різноваріантних напрямів, до яких зараховуються теорії самозаперечення капіталізму. Представниками цієї парадигми є Д. Белл, І. Валлерстайн, Р. Дарендорф, П. Друкер, А. Етціоні, О. Тоффлер та інші. Так, І. Валлерстайн обґрунтовує тріступінчасту структуру історії капіталізму: становлення – розвиток – криза. «Будь-яка історична система, – зазначає дослідник, – проходить через три періоди: становлення, нормальне існування або розвиток і структурна криза... Існує безліч доказів, які дають підстави думати, що сучасна світосистема, у якій ми всі живемо, вступила в період структурної кризи» [1, с.5]. Слід зазначити, що мова йде про «кризу капіталізму як світосистеми», що, як вважає американський вчений, «напевно чи існуватиме через п'ятдесят років» [2, с.143].

Близькою до цього є думка подружжя Тоффлерів. Третя хвиля змін засвідчує «всеосяжну зміну цивілізації», котра позначиться й на наших традиційних уявленнях щодо капіталізму. «Постає запитання: чи залишиться він капіталізмом, коли завершаться зазначені (цивілізаційні – І. Б.) перетворення» [8, с.559, 404].

Водночас існує і протилежна теоретична думка, згідно якої на базі постіндустріального розвитку відбувається не самозаперечення капіталізму, а його модифікація. Зокрема М. Кастельс стверджує: «Капіталізм, як і раніше, існує, проте в нових, модифікованих формах. Унаслідок кризи капіталізму в його класичних формах відбувалося зрощування капіталізму з інформаційною революцією. Підсумком такого зрощування став «інформаційний капіталізм», який поєднує в собі «надзвичайну гнучкість з глобальною присутністю (чого в попередніх капіталістичних епохах не було) завдяки інформаційним мережам» [5, с. 338].

Нарешті, ще одна принципова позиція. Вся попередня історія людства засвідчує наявність системної кореляції між цивілізаційними і формаційними циклами: якщо на підвалинах аграрної цивілізації розбудовували свої функціональні структури рабовласницьке і феодальне суспільства, то соціалістичні та капіталістичні формаційні відносини дістали необхідний простір для свого розвитку в межах індустріальної системи.

Проте, підготувавши необхідні передумови для утвердження постіндустріального суспільства, капіталізм почав сам себе заперечувати. У його підвалинах стали зароджуватись і набувати дедалі більшої ваги принципово нові структури, які відбивають специфіку іншого устрою.

Важливим виявом посткапіталізації є соціалізація капіталізму. Як уже зазначалося, в теорії суспільних трансформацій сформувалося декілька наукових парадигм, які по-різному оцінюють зміст посткапіталізації. Вчений Гальчинський А. стверджує, що зазначені перетворення відображають логіку соціалізації капіталістичної системи, її трансформацію в суспільство, безпосередньою метою якого стає розвиток особистості. Такі зміни відбивають траєкторію загальноцивілізаційного процесу, зростання самодостатності його основного суб'єкта – людини, її свободи та індивідуальності.

Однак йдеться не про формаційне відтворення соціалізму. Поняття «соціалізація» вживається як втілення певної системи ціннісних орієнтирів і принципів, що розвинулися безпосередньо із самої природи людини, притаманних їй устремлінь до справедливості, вільного самовираження і які у своїй основі відображають логіку гуманізму, соціальної спрямованості загальноцивілізаційного процесу. Відтак йдеться про тотожність принципів соціалізації та розвитку цивілізації. Логіка соціалізації і логіка цивілізаційного процесу за своїм змістом виявляються однопорядковими [3, с.12].

Відтак нині долаються й формаційні визначення економіки. Економіка постформаційного суспільства, яка утверджується, набуває ознак метаекономіки.

Один з базових принципів метаекономіки складає те, що її системоутворювальну ланку становить людина, творча особистість. Метаекономіка визначається як економіка відтворення та обміну інформацією, формування на її основі знань та соціального капіталу, як швидкісна економіка, яка будує свої відносини не на вертикально-

ієрархічних, а горизонтальних (мережевих) принципах, синергетичних началах, економіка не конкуренції, а конвергенції, економіка творчої праці.

Домінантами розвитку стають цінності культурологічні, цивілізовані, релігійні, сімейні чи пов'язані із збереженням національної ідентичності. Що ж до безпосередньо економіки, то в цій ситуації вона стає сферою (механізмом) забезпечення відповідних цінностей, підпорядковується їм [4, с. 6 – 16].

Особливістю сучасної модернізації є здійснення її на ліберально-демократичних цінностях і на шляху від індустріальної економіки до інноваційно-постіндустріального типу господарювання. Важливо розуміти, для чого і рівняючись на кого слід здійснювати модернізацію.

Для вирішення цього завдання необхідно володіти:

А. Стратегією розвитку, котра б через реалізацію політичних, економічних, соціальних, правових, культурних та інших ініціатив налаштувала суспільство на сприйняття модернізації як імперативу соціальних змін.

Б. Розумінням ступеня адекватності існуючої системи влади та політичного устрою завданням модернізації, готовності еліти й суспільства до змін в інституційній конструкції держави, адекватних цілям модернізації, цілеспрямованості суспільства у вирішенні модернізаційних завдань.

В. Політичною волею та єдністю влади щодо стратегії, тактики та методів модернізації.

Г. Всебічною оцінкою можливостей і ресурсів – з тим, щоб сформувані реальні орієнтири, цілі та шляхи їх досягнення.

Якими особливостями характеризуються сучасні модернізаційні процеси в Україні? Очевидно, що актуальним і важливим для українського суспільства є системне реформування інституційних структур як найістотнішої передумови довгострокової стратегії. Необхідно вирішувати питання, пов'язані з усуненням порушення системних зв'язків в основних сферах життєдіяльності суспільства. Тому слід послідовно здійснювати реформи, котрі б забезпечили, з одного боку, правопорядок й стабільність в суспільстві, а з іншого – негайні позитивні економічні покращення.

Для проведення модернізації нині повинна бути сильна демократична влада як запорука єдності та цілеспрямованості з приводу виходу країни на якісно новий рівень розвитку. проте демократія не виникає раптово, вона є продуктом соціально-економічного та інституційного розвитку. Так, у країнах з високою якістю інститутів (низька корупція та високий рівень правопорядку) демократизація позитивно впливає на інституційний розвиток та економічне зростання, а в країнах із слабкими інститутами демократія спричиняє їх послаблення і підрив економічного розвитку. Тому для створення реальних умов для позитивних соціально-економічних зрушень і розвитку демократії доцільно виходити з моделі «правопорядок – модернізація економіки та розбудова демократії – економічне зростання – демократичне суспільство – інноваційне суспільство» у синергетичній єдності її складових.

Слід наголосити, що у ХХ ст. модернізація не проходила в умовах прозахідної лібералізації, за винятком деяких європейських держав. Але модернізація завжди

починалася з головного, а саме, забезпечення політичної стабільності, запровадження ефективності інституту приватної власності та верховенства закону.

Вертикально інтегрована влада є особливо необхідною на першій фазі модернізації, яка відзначається мобілізацією ресурсів і зусиль суспільства до змін. «Надалі для забезпечення соціально-економічного розвитку необхідним є динамічний розвиток демократичних інститутів за зразком європейських держав, що стане запорукою переходу країни до нової моделі – інноваційної» [7, с. 80]. Йдеться про потребу оптимального поєднання курсу на проведення політики модернізації та паралельного становлення класичної демократії.

Як правило, модернізація ініціюється згори, а її головним модератором є держава, але суб'єктність модернізації повинна складатися з трьох рівноправних партнерів: держави, суспільства, бізнесу. Відтак в науковій літературі обговорюється проблема так званих «суспільних коаліцій на підтримку модернізації», тобто формування широкої коаліції через виявлення суспільних, групових інтересів, а також у їх об'єднанні навколо окремих цілей стратегії модернізації.

Виділяють цільові функції сучасної модернізації: безпека держав та суспільств; стає функціонування всіх структур; поліпшення умов життєдіяльності населення (якість життя). Відповідно, модернізація в XXI ст. є комплексним способом вирішення політичних і економічних, соціальних і культурних завдань в контексті внутрішніх, мегарегіональних і глобальних загроз і ризиків; це сукупність процесів технічного, економічного і соціокультурного розвитку суспільства (країни та її регіонів), що підвищують його конкурентоздатність.

Параметри, котрі характеризують соціокультурний розвиток, відображають сутність людського виміру модернізації, а процес якісного підвищення їх рівня та збалансованості є соціокультурна модернізація. Модернізованістю в соціокультурному сенсі можна вважати такий стан країни, якщо величини людських вимірів модернізації є збалансованими, а рівень кожної з них є не нижче середнього для країн того мегарегіону суспільства, до якого належить дана країна. Проте досягнутий рівень модернізованості завжди буде відносним, тому що зростає середній рівень мегарегіону. В цьому сенсі модернізація тлумачиться широко, відповідно до принципів соціокультурного (в сучасній інтерпретації – антропосоцістального) підходів.

Гальмом модернізації визначають застійні зміни життєдіяльності: стає відтворення масових форм правопорушень, недостатня ефективність їх попереджень; інституційні бар'єри на шляху поширення інновацій; недостатня керованість суспільними процесами, недостатня дієвість інститутів саморозвитку і самоврядування регіональних співтовариств.

Висновки. Соціальна модернізація – це оновлення, перебудова, котрі відбуваються упродовж певного часу і передбачають глибокі зміни суспільства у відповідності з потребами його ефективного функціонування як основної закономірності суспільного поступу. Сучасна модернізація пов'язується з соціалізацією капіталізму і вступом суспільства в стадію постіндустріалізму. Відтак соціальна модернізація набуває передусім вигляду дематеріалізації економіки. Соціальна модернізація базується на людських вимірах, відображає соціокультурний розвиток суспільства.

Особливістю модернізації вітчизняного суспільства є операціоналізація кардинальних реформ, усунення порушень його системних зв'язків.

Сучасні глобально-цивілізаційні виклики, швидкоплинні соціальні зміни підживлюють потребу у подальшій поглибленій інтерпретації соціальної модернізації як в теоретичній концептуалізації, так і в контексті її практичних виявів.

Література:

1. *Валлерстайн И.* Конец знакомого мира: Социология XXI века. – М.: Логос, 2003. – 355 с.
2. *Валлерстайн И.* Эволюция структур знаний в мир-системной перспективе. – Х.: Ойкумена, 2005. – С. 143.
3. *Гальчинський А.* За межами капіталізму // Економіка України, 2011. – № 9. – С. 4 – 16.
4. *Гальчинський А.* За межами капіталізму // Економіка України, 2011. – № 9. – С. 4 – 16.
5. *Castells M.* The Information Age: Economy, Society and Culture. – Oxford, 1998. – p. 338.
6. *Кренон М.* Європейські ін шості // Філосо. думка, 2010. – №1. – С. 89 – 99.
7. *Онищенко В.* Модернізація як імператив розвитку України // Економіка України, 2011. – № 7. – С. 4 – 13.
8. *Тоффлер Э., Тоффлер Х.* Революционное богатство. – М.: «Аст изд-во», 2007. – 569 с.

УДК 101.2:37.01 (477)

Литвиненко Т.С.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ФІЛОСОФІЯ ВИХОВАННЯ У ТРАНСФОРМАЦІЙНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті виявлено сутність виховання як поняття філософії освіти. Продемонстровані домінуючі у філософсько-педагогічній літературі концепції освіти та виховання, виявлені основні філософські напрями, під впливом яких сформувалися погляди на виховання в освітньому контексті. Надано перевагу гуманістичній концепції освіти та виховання у освітньому просторі України, зважаючи на сучасні потреби суспільного життя, трансформацію освіти відповідно до глобалізаційних процесів, економічних можливостей та національних традицій. Теоретичне осмислення проблеми вимагає використання загальнонаукових методів аналізу і синтезу (суперечності виховного процесу), абстрагування та узагальнення (елементи різних концепцій виховання). Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку пов'язані з вивченням джерельної бази щодо визначення умов впровадження філософії виховання в освіту України відповідно до соціокультурних умов сьогодення.

Ключові слова: виховання, філософія виховання, філософія освіти, концепції освіти та виховання, освітні парадигми, освітній простір.

Литвиненко Т.С. Философия воспитания в трансформационном образовательном пространстве. В статье выявлена сущность воспитания как